

Лекція 3. Аналіз понятійно-категоріального апарату глобального розвитку людства

План

1. Основні поняття дослідження глобального розвитку людства.
2. Основні теоретичні моделі уявлень про глобалізацію.
3. Вплив глобалізації на формування міжособистісного простору.

1. Основні поняття дослідження глобального розвитку людства

Дослідження процесів глобалізації супроводжується формуванням низки концепцій і теорій, зміст кожної з яких визначається певним набором понять (концептів), що були введені авторами до наукового обігу. Засвоєння змісту цих понять постає передумовою осмислення соціальних реалій глобалізованого світу.

Глобалістика – сукупність знань (концепцій, теорій) і практичних дій, пов'язаних з осмисленням глобальних проблем, пошуком шляхів, засобів та способів їх вирішення, намаганням надати процесам глобалізації керованого характеру.

В широкому смислі **глобалістика** – це сукупність наукових, філософських, культурологічних та прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем, практична діяльність щодо їх реалізації отриманих знань в політичній, економічній, соціальній та духовній сферах на різних рівнях соціального управління (регіонального, державного, міжнародного, світового).

У вузькому смислі **глобалістика** – це міждисциплінарна галузь наукових досліджень, спрямованих на виявлення сутності, тенденцій і причин процесів глобалізації, глобальних проблем, а також пошук їх вирішення (закріплення позитивних і подолання негативних для людини та біосфери наслідків цих процесів).

Щодо визначення *об'єкту та предмету дослідження глобалістики* існують кілька відмінних підходів. **О. Білорус** стверджує, що *об'єктом глобалістики* є *процеси глобалізації*, а *предметом глобалістика* – *виявлення законів і закономірностей формування нової системи світового порядку – глобалізму*.

Методологією глобалістики він вважає *глобально-цивілізаційний підхід*, який дає змогу виявити генезу, витоки і взаємозв'язок політичних, економічних і культурних вимірів глобалізації, співвідношення процесів глобалізації, інтеграції і дезінтеграції, регіоналізації і фрагментації.

З точки зору **А. Федотова**, *предметом дослідження глобалістики* є *єдиний позамежний світ*. Українські дослідники **В. Бебік** та **Л. Дегтярьова** доводять, що **глобалістика** – це наука про системне, комплексне вивчення суспільної сфери, яка розглядається як цілісний об'єкт дослідження з точки зору діалектичної єдності і суперечливості процесів універсалізації і гетерогенності світу, що глобалізується.

Об'єкт глобалістики – процеси глобалізації в різноманітних формах прояву (**форми глобалізації**: фінансово-економічна, соціально-політична, науково-технологічна, інформаційна, екологічна, соціокультурна та ін.).

Предмет глобалістики – вивчення динаміки глобальної соціоекосистеми, розробка шляхів раціональної взаємодії елементів планетарної системи «людина – соціум - біосфера» і виявлення її прогностичних тенденцій. Під

глобальною (планетарною) соціоекосистемою розуміють комплекс природних і соціокультурних явищ і процесів, які функціонують як єдине ціле на рівні глобальної екосистеми – біосфери.

Важливим досягненням глобалістики стало формування прийнятної та загальнозрозумілої мови спілкування – *категоріального апарату*. До найбільш вживаних відносимо такі категорії, як *глобалізація, глобалізм, глобальний розвиток, глобальні проблеми* та ін.

Враховуючи певну термінологічну невизначеність, українські дослідники **В. Бебик** і **С. Шергін** пропонують змістовно і методологічно визначитись з *глобалізацією як процесом, глобалістикою як наукою, глобалізмом як ідеологією*.

Глобалізація – процес ущільнення та інтенсифікації економічних, фінансових, політичних, мілітарних, культурних, ідеологічних зв'язків і залежностей між людськими спільнотами, що призводить до уніфікації світу в усіх цих сферах і знаходить віддзеркалення у появі соціальних зв'язків, солідарності та ідентичності в надлокальному й наднаціональному масштабах.

Мондіалізм (від фр. Monde – світ) – це рух за об'єднання світу та його окремих регіонів на федеральній основі із всесвітнім урядом. Мондіалізм – це свідоме перетворення світового співтовариства у відкриту цілісну систему, основою якого є інтернаціоналізація капіталізму і технологічна революція, що виражається в посиленні транспарентності національних кордонів, взаємозалежності окремих людських співтовариств у планетарному масштабі і породжує відповідні ідеологію та стратегію.

Глобалізм – це імперіалізм сучасної ери розвитку людства, що має нову політичну й соціально-економічну якість, оскільки спирається на силу всесвітніх, глобальних монополій, що прискорено зростають до гігантських масштабів, особливо завдяки синергетичному ефекту глобальної інтеграції.

Глокалізація (globalization + localization = glocalization) – слово-гібрид, термін, що використовується для позначення глобальної локалізації – глобального світогляду, пристосованого до локальних умов.

Антиглобалізм – загальний термін, що описує політичну позицію людей, що протистоять політиці глобалізації. Прихильники антиглобалізму загалом об'єднані ідеєю протистояння політичній владі транснаціональних корпорацій за рахунок суверенітету держав, що проявляється у вигляді торгових договорів та впливу міжнародних економічних організацій.

Глобальний розвиток (на думку **Ю. Тишкуна**) відображає реальні якісні зміни природи й характеру, умов існування людства, тоді як *глобальна політика* – лише потенцію («динаміку») планетарних змін, породжувану «грою» політичних сил у рамках людства. **Глобальний розвиток** у цьому ідейному руслі постає як *частина макроеволюції* – вищої форми організації матерії – як неживої, так і живої. Він втілюється у прогресі як безперервному зростанні складності внутрішньої організації та функціонування людства, за Г. Спенсером. Розвиток людства забезпечується безперервними кумулятивними ефектами, завдяки покращенню кількісних показників, які відображають прогрес економіки, політики, соціальної сфери здобутий працею багатьох поколінь. Натомість *глобальна політика* – *амбівалентна*. Вона може як сприяти (само)організації природи й людства, так і руйнувати їх наявну організацію, формувати низькоорганізовані системи (хаос) через свідомо чи несвідомо інспіровані

соціальні і природні катаклізми, зокрема, через їхню найвищу форму – планетарну війну за допомогою зброї масового знищення.

Глобальні проблеми (глобальні проблеми людства, глобальні проблеми світу, глобальні проблеми сучасності) – комплекс проблем і ситуацій, які торкаються життєвих інтересів усіх народів світу та вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості.

2. Основні теоретичні моделі уявлень про глобалізацію

Соціолог **П. Штомпка** зазначає: що **концепції Ганнерца і Айзенштадта** говорять про **реальні глобалізаційні процеси**, то американський соціолог **Роланд Робертсон** звертає увагу на **зміни у свідомості людини, викликані глобалізацією культури**. Одним із аспектів процесу глобалізації є поява **особливого уявлення про глобалізацію**. Глобалізація культури полягає у поширенні в світі певного уявлення про глобалізацію. Таке уявлення – чи то на побутовому рівні, чи артикульоване ідеологічно або теоретично – може ставати автономним чинником, що впливає на глобалізаційні процеси. Реакція розуму на глобалізацію стає **співдетермінантою глобалізації**. **Ентоні Гідденс, Ульріх Бек і Скотт Леш**, щоб описати **зворотний вплив концепцій і теоретичного знання на соціальний світ**, навіть запровадили поняття **«рефлексивної модерності»**. Подібно до впровадженого **Фердинандом Тьоннісом** поділу людських груп на **спільноти (Gemeinschaft, гемайншафт – громада)** та **організовані суспільства (Gesellschaft, гезельшафт – суспільство, співтовариство)**, Робертсон пропонує типологію, в основу якої кладе чотири **«образи глобального порядку»**.

Перший образ – це **«глобальний Gemeinschaft I»**. **Світ представлений тут як багата мозаїка замкнених, відмежованих одна від одної спільнот** – або унікальних та егалітарних, або вищих і нижчих у культурному розвитку, але взаємно ізольованих і які не мають наміру підпорядковувати собі відмінних від себе. Такий образ типовий для ідеології **антиглобалізму**, де він має радше нормативне забарвлення, аніж описове. Він виражає **спротив реаліям уніфікації культури**. У своїй ієрархічній версії він з'являється у **фундаменталістських релігійних орієнтаціях** (наприклад, **іслам**), які вимагають відтворення своїх спільнот у чистому, ідеальному вигляді, залишаючи невірних самим собі, у путях їхніх другорядних культур, адже вони не можуть становити загрози для культури вищого порядку.

Другий образ – це **«глобальний Gemeinschaft II»**, у якому реалізується **ідея досягнення загальнолюдського консенсусу довкола деяких спільних цінностей та ідеалів**. Тут ідеться радше про те, **«як би воно мало бути»**, аніж **«як є насправді»**. Людський рід ще не має єдності, але вона потрібна. Таке послання несуть у собі **християнська ідея Божого царства на Землі, концепція вселенської Церкви та екуменічні тенденції у сучасному католицизмі, виражені закликом Івана Павла II до нової євангелізації світу**. У світському житті виявами таких загальнолюдських мрій є **рух за мир, екологічний рух, а також рух за права людини**.

Третя візія – це **«глобальний Gesellschaft I»**, **тобто мозаїка суверенних, незалежних національних держав, пов'язаних сильними взаємними узами співробітництва у сфері економіки, політики та культури**. Колись це

називали *«концепцією мирного співіснування»*. В *егалітарній версії* держави-учасниці розглядаються як *рівноправні партнери*, залучені у взаємокорисну співпрацю. В *ієрархічній версії* визнається існування провідної держави чи провідних держав, які, не втручаючись у внутрішні справи інших країн, беруть на себе *обов'язок підтримувати світовий порядок (роль «світового поліцейського»)*. У ХХ столітті таку роль відігравали Сполучені Штати і Радянський Союз, після розпаду СРСР позицію гегемона здобули Сполучені Штати, а нині дедалі виразніше до позиції наддержави просувається Китай.

І четверта візія – *«глобальний Gesellschaft II»* – *передбачає зникнення національних держав та уніфікацію – спочатку регіональну, а згодом глобальну – під егідою спільної політичної організації, наднаціонального світового правління*. Важливі зусилля щодо реалізації такої візії зроблено в Європі (починаючи від інтеграційних економічних утворень *Європейської спільноти з вугілля та сталі* та *Спільного ринку* до *Європейського Союзу* та *Валютного союзу*, також до створення наднаціональних інституцій судочинства – *Трибуналу в Гаазі* та *Європейського Суду з прав людини у Страсбурзі*, а потім політичних структур – *Європарламенту* та *Єврокомісії*). Уніфікують надзвичайно важливий сегмент культури, яким є *право, як цілісне європейське законодавство*. Процеси глобалізації, що йдуть знизу, отримують потужну підтримку в цілеспрямованому економічному та політичному інтеграційному проєкті. Глобалізація перестає бути тільки суспільною тенденцією, а *стає задумом про краще облаштування людського світу*.

П. Штомпка стверджує що зіткнення і дебати між цими концепціями будуть суттєвим чинником, який визначатиме *вигляд і характер суспільства майбутнього*.

3. Вплив глобалізації на формування міжособистісного простору

Аналізуючи соціальні зміни, що пов'язані з процесами глобалізації, необхідно визначити характер їхнього впливу на життя людей, соціальних груп і спільнот. Соціолог **П. Штомпка** вказує на необхідність *погляду на соціальні зміни з особистої аксіологічної перспективи* і виявляє *глибоку амбівалентність*. Одні й ті самі процеси приносять успіхи та поразки, великі здобутки і серйозні втрати, позитивні й негативні наслідки, силу і слабкість. Найбільший практичний і політичний виклик нашого часу – впоратися з цією амбівалентністю: зберегти та культивувати те, що корисне, і мінімізувати негативні наслідки. Тому важливим є *перелік наслідків впливу глобалізації на міжособистісний простір*.

Серед наслідків глобалізації **П. Штомпка** називає *позитивні наслідки глобалізації (здобутки) для формування міжособистісного простору*.

По-перше, *глобалізація розширює міжособистісний простір, у якому відбуваються контакти та взаємодія, де виникають соціальні стосунки, з'являється соціальний зв'язок, усталюються кордони «ми»*. Ми справді дійшли до глобального села – дуже наблизилися до тих, що живуть у найвіддаленіших куточках світу. Виникає цілком *нова ідентичність*, коли ми нашим «ми» дедалі частіше охоплюємо все людство. Поширюється ідея прав людини, вже не тільки громадянських прав для членів однієї державної спільноти. Нові соціальні рухи просувають спільні цінності, еднають людей

різних країн для захисту від глобальних загроз у «суспільстві ризику». Постає, самоорганізуючись знизу, **«глобальне громадянське суспільство»**. Викристалізуються нові наднаціональні спільноти – на основі професійної близькості (наукові, мистецькі, бізнесові, спортивні) чи спільних уподобань, стилю життя (байкери, хіп-хопівці, фани).

По-друге, **революція у засобах комунікації, яка уможливила розмову в будь-яких просторах і в будь-який час**. Цим змінам у житті людини посприяли такі революційні винаходи, як інтернет, електронна пошта, мобільний телефон тощо. Зникають мовні бар'єри, оскільки англійська стає мовою спілкування не тільки в туризмі, комп'ютерах і точних науках, але й у щоденному житті багатьох країн.

По-третє, **надзвичайно інтенсифікувалася просторова мобільність людей завдяки, з одного боку, масово доступним транспортним засобам, а з другого – обмеженню формальних перешкод: візових, паспортних**. Туризм, службові подорожі, міграція – це нагоди для прямих зустрічей між членами спільнот, які колись були просторово ізольовані та замкнуті.

П. Штомпка також вказує і на **негативні наслідки глобалізації (втрати) для формування міжособистісного простору**.

Перша втрата – **зниження якості, змісту стосунків**. Інтимний зв'язок, безпосередній та багатоплановий, змінюється опосередкованими стосунками, нав'язаними за допомогою технічних засобів, часто анонімними, поверховими та фрагментарними. Настає **«самотність у мережі»**, яка не замінить зустрічі *вічна-віч*. Про це знають політики, які подорожують до найвіддаленіших куточків своєї країни для зустрічей з виборцями, бізнесмени, які літають через океани, щоб обговорити контракт, дивлячись у вічі одне одному.

Друга втрата – це **ослаблення емоційності й самоцінності контактів та взаємодій на користь холодного інструментального зв'язку, мотивованого інтересами**. Інша особа перестає бути цінністю самою по собі, а стає оречевленим знаряддям, щоб реалізувати наші потреби чи бажання. У відносинах між людьми все частіше виникає питання: А що я з цього матиму, що він може мені дати? Добрим прикладом є інтимне життя, коли подружнє життя все частіше замінюється *співжиттям «до запитання»*, а романтичне кохання – гедоністичним сексом.

Третя втрата – **скорочення часового горизонту стосунків, їхньої тривалості**. Дедалі частіше нав'язуються короткотривалі стосунки, наша приватна мережа контактів дуже швидко і постійно змінюється. Люди легко змінюють інтимних партнерів і друзів, переїжджаючи, змінюють сусідів, змінюють місце праці, не надаючи великої ваги лояльності щодо фірми, знаходять тимчасову роботу, займаються короточасними проектами, мотивовані передовсім заробітком.